



LORETA ANILIONYTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

I. KANTO ETIKOS MONOLOGINIS FORMALIZMAS¹

The monological Formalism of Kant's Ethics

SUMMARY

In the article the unconditionally rigorist Kant's ethics are discussed. It is shown that his autonomous ethics of the categorical imperative is rooted in the main premises of modern rationalist philosophy and is unable to liberate itself. The formalism of these ethics allows us to draw the conclusion that these theoretically pure ethics do not take into account human nature, and therefore appear ineffective or even harmful in practice.

Kaip minėjau straipsnyje apie I. Kantą *Logos* 31 numeryje, Kanto išvada, nagrinėjant teorinio ir praktinio proto taikymo klausimus, yra tokia: „neįmanoma, bet reikia, reikia, bet neįmanoma“². Ką tai reiškia Kanto etikoje? Kanto etika – autonominė principų etika. Tuo ji skyrėsi nuo ankstesnės į dorybes orientuotos etikos. Pats Kantas pirmiausia šitaip atskiria savo kuriamą etikos koncepciją nuo religinių etikos interpretacijų, bet praktiškai Dievo vieton iškelia moralę: žmogus moralus ne todėl, kad

taip jam liepia Dievas, bet tiki Dievą todėl, kad to reikalauja moralė. Bet ar taip jis pats nesukuria aleksitiminės autistinės etikos – dviejų prašalaičių susidūrimo etikos?

Kantas iki jo buvusios etikos klausimą „Kas yra gėris?“ paverčia klausimu „Ką aš turiu daryti?“ teigdamas, kad dorovė prasideda ten, kur žmogaus protas kelia elgesiui besąlygiškus reikalavimus. Dorovinio gėrio šaltinis – žmogaus valia (veikla). Toks etikos posūkis įmanomas tik kitaip interpretuojant gėrio ir

¹ Iš straipsnių ciklo „Naujųjų amžių etikos metafizinės ir empirinės orientacijos“.

RAKTAŽODŽIAI: etika, racionalizmas, empirizmas, idealizmas, I. Kantas.

KEY WORDS: Ethics, rationalism, empiricism, idealism, I. Kant.

vertybių sąvokas, pirmiausia aktualizuojant žmogaus dvasios aktyvumą, t. y. priešpriešinant žmogų gamtai. Gamtos, esamybės pasaulyje, už žmogaus ir jo praktikos atmetamas bet koks privalėjimas. Kanto manymu, būtų beprasmiška klausti, kokių savybių turi turėti koks nors gamtos daiktas, – jis arba jų turi, arba ne. Gamtoje yra esamybė, bet ne privalėjimas, gamtoje nėra dorovės, taigi dorovė – idealybės sfera. Atskirti dorovę nuo gamtos, t. y. nuo natūralių polinkių, bandė jau anglų sentimentalistai. D. Hume'as teigė, kad dorybė (kaip ir grožis) nėra daikto savybė, bet ji jam priskiriama iš nukreipto jausmo atžvilgiu. Natūraliems polinkiams anglų sentimentalistai priešpriešino ypatingus moralinius jausmus, tačiau iš psichologijos stichijos ir šiuo atveju nepavyko išsiveržti, be to, Kanto manymu, dorovinis principas ir čia išliko heteronominis. I. Kantas ieško „gryno“ dorovės pagrindimo galimybės, o grynas, jo nuomone, gali būti tik protas, tad jis ir esąs dorovės principų šaltinis. Proto teikiamo dorovės dėsnių objektyvavimas yra privalėjimas, vadinasi, santykis su valia, o kadangi valia yra veikla, tai I. Kanto etikoje susivienija praktikos (veiklos) ir vertybės (gėrio) sąvokos, vertybė netenka visų ontologinių charakteristikų, geru gali būti laikomas tik poelgis, t. y. tai, kas santykinai su valia. Šitokią vertybės sampratą lėmė iš esmės gnoseologinis I. Kanto mąstymo būdas. Filosofas atskyrė žinojimą ir tikėjimą nurodydamas galimybę mąstyti kitu, neteoriniu būdu. Tačiau tai, kad Kantas nurodė tokią galimybę, nereiškia, kad jis ir pasi-

naudojo ją ar, turint galvoje jo naujųjų amžių mechanicistinius išieities principus, ir turėjo galimybę pasinaudoti. Mąstymo būdo požiūriu jis vis dėlto buvo naujųjų amžių racionalistas. Toks racionalistas, atradęs, kad esama sričių, kur jo instrumentarius bejėgis, paskelbia jas tikėjimo sritimi, bet nelinkęs nukreipti į ją dėmesio (gal vėl tas nenumaldomas, jo paties kritikuotas polinkis į metafiziką), todėl prieina prie jos su tomis pačiomis teoriniam pažinimui naudojamomis priemonėmis, bando dorovę redukuoti vien į protą, racionalizuoti. Tačiau protas būti vieninteliu dorovės teisėju nusprendžia pats, pats sau priskiria ir didžiausią vertę. Vadinasi, išieiti pats už savęs ir patikrinti savo prielaidas kitkuo nei jis pats, jis neturi galimybių. Tad tokią proto išvadą galima laikyti gana savavališka ir pagrįsta iki tos ribos, kada svarstoma, ką protas, jei šioje situacijoje kalbėtų tik jis, t. y. ką grynasis praktinis protas, galėtų pasakyti apie dorovę. Tokiu atveju galima nuspėti ir rezultata, t. y. kad dorovėje kalbama vien apie proto kuriamus produktus – valią, pareigą, privalėjimą ir t. t., juos vieną apibrėžiant per kitą, kol galų gale, kad ir kurių proto komponentą aptarinėtum, gautum tą patį rezultata, jog gėrio galima ieškoti ten, kur pasirodo protas, ir ne vien pasirodo, bet ir užima visą elgesio situaciją. Analizės tikslu galima išskirti aptartinus dalykus, bet aišku, jog kad ir apie ką būtų kalbama – apie konkretų poelgį, žmogaus dorovinę elgseną apskritai, dorovinę asmenybę ir pan., tai bus tik atskiri to paties principo raiškos atvejai.

Pagrindinis dorovinio gėrio bruožas I. Kanto etikoje yra gėrio apibrėžimas privalėjimu. Taip yra dėl to, kad vertinimo savybė priskiriama tik žmogaus valiai, o ne daiktams, asmens jausenai ir pan. Tad gėrio prigimtis glūdi privalėjime, formoje; jo realizavimas, veiksmo rezultatas čia nėra esminiai dalykai, nes laikomi priklausomais vien nuo proto. Tačiau kas yra protas kaip „reikalavimo subjektas“? Kitaip sakant, kas čia reikalauja? Turbūt galima pritarti J. Moore'o nuostatai, kad tai galys būti tik viršjutiminis autoritetas³. Moore'as šitą išvadą ir iš jos kylantį Kanto etikos kaip metafizinės ir darančios natūralistinę klaidą vertinimą daro todėl, kad jis kiek per griežtai atskiria Kanto žmogaus potencialą interpretuodamas „viršjutiminį objektą“ ontologiškai (Kantas pasakytų, kad toks „viršjutiminis objektas“ interpretuojamas materialiai, o tokia etika virsta „bažnytinio tikėjimu“). Taigi Kantas pagrįstai galėtų nurodyti, kad Moore'o kritika labiau liestų paties Kanto sukritikuotas Ch. Wolfo ar Ch. Kruzijaus pozicijas. Tačiau *Dorovės metafizikoje* skaitome: „Religija kaip mokymas apie priedermes Dievo atžvilgiu yra už bet kokios grynai filosofinės etikos ribų“⁴. Ir „Fakultetų ginče“ teigiama, kad religija niekuo nesiskiria nuo moralės savo turiniu, bet skiriasi tik savo forma pateikdama dorovės dėsnius per Dievo idėją, o Dievo idėja laikoma, beje, to paties Dievo kūrinium. Su kitu J. Moore'o priekaištu, jog valios aktas turi būti pirma interpretuojamas kaip dorovinis, kad galima būtų laikyti jį dorovės principu, galima būtų sutikti, nurodžius, kad toks požiūris atskiria valią

kaip „tuščią sugebėjimą“ ir dorovę kaip kažką visiškai skirtingą nuo valios. Kantas šių dalykų neskyrė. J. Moore'o kritika Kanto atžvilgiu būtų pagrįsta, jei Kantas operuotų objektiška gėrio sąvoka. Pareiga Kanto etikoje nėra sudedamoji (ar išskaidoma) gėrio dalis – kaip minėta, pareiga ir gėris Kantui sutampa. Todėl Kanto apriorizmas savo funkcijomis tapatus Moore'o intuityvizmui. Protas yra tiek dorovės dėsnių kūrėjas, tiek ir jų vykdytojas, ir šia prasme vienintelis dalykas, neišeinantis už dorovės ribų, tad neheteronominis. Šiuo požiūriu Kantas pagrįstai gali būti laikomas autonomiškos dorovės teorijos pagrindėju, savaip nuspėjusiu Moore'o natūralistinės klaidos kritiką⁵.

Kritikuodamas etinį natūralizmą, Kantas teigia, kad dorovės negalima laikyti koku nors būdu siekti tikslo, nes taip dorovė darosi pragmatišku, technišku uždaviniu. Iš tikslų, kad ir kokie jie būtų, negalima redukuoti dorovės, kaip tik atvirkščiai: dorovė pripažįsta esant vertingus vienus tikslus ir smerkia kitus. Tokį požiūrį sąlygojo tikslo kaip objekto (gėrybės, jausmo) samprata, o toks tikslas tegali būti išoriškas, nepastovus ir kintantis, taigi jis darytų kintančią ir dorovės sąvoką. Vadinasi, dorovinė poelgių vertė priklauso ne nuo tikslo, o nuo noro, valios principo, o kai elgiamasi pagal šį principą, valia praranda visokį materialų apibrėžtumą tapdama „gryna valia“. Visų poelgių, kurie kaip nors santykiauja su materialiuoju noro objektu, reguliavimą Kantas įvardija hipotetinio imperatyvo sąvoka. Polinkių objektus Kantas laiko sąlygiš-

kais ir reliatyviais, turinčiais tik „rinkos kainą“ ir „afektais matuojamą vertę“. O gėrio, kuris nesusietas su malonumo jausmais nei genezėje, nei funkcionavime, vertė yra vidinė – ja laikomas orumas. Nedorovinės vertybės siejamos su tam tikrais techniškais ar jutiminiais sugebėjimais, rinkos kainą turinčios vertybės – su sumanumu ir stropumu, afekto kainą turinčios – su gyva vaizduote ir nuotaika, o vidinę vertę turinčios – su ištikimybe pažadams, palankumu iš principo ir pan. Atrankos kriterijus čia jau įprastas: pirmosios atsižvelgia į pasekmes, o paskutiniosios – ne, yra nesuinteresuotos.

Gėrybės negali būti be jos santykio su jutimiškumu, o gėris ne tik reikalingas santykio su protu, bet tik tokiu būdu ir pasirodo. Taigi Kantas jokio išorės objekto, savarankiško valios atžvilgiu, nelaiko vertybės pagrindu ir šaltiniu, juo laikoma tik valia ir jos produktai. Todėl Kanto etikoje gėris neturi jokios objektyvios būties (kaip kad, pavyzdžiui, vėlesnėse objektyvistinėse aksiologijos teorijose), juo negalima laikyti daikto, nevalingos dvasios būsenos, jis – nuolatinis privalėjimas. Taigi dorovinės vertybės kaip kažko apibrėžto nėra, ji yra santykis, proto ir jautimų nuolatinio susidūrimo išraiška. Šis požiūris suponuotų mintį, kad galų gale protas žino, kas yra dorybė, bet esmė ta, kad ir žinodamas protas vis dėlto nėra pajėgus įgyvendinti ją. Taigi proto žinojimas nėra visiškai be jo realizavimo, t. y. be žmogaus veiklos, kuria jis dorybę realizuoja.

Kyla klausimas, ar Kanto etikoje nėra jokios vertybinės hierarchijos be for-

maliųjų ir materialijų dorovės principų išskyrimo. Iš esmės galima sakyti, kad jos nėra, vertybės ir nevertybės skirtumas yra absoliutus. Dorovinė vertybė šioje etikoje yra vertybė savaime (žinoma, galima būtų kelti klausimą dėl kitų, nedorovinių, vertybių specifikos, tačiau šis klausimas nebūtų itin vaisingas tuo požiūriu, kad visų kitų vertybių kantiškoji samprata iš esmės niekuo nesisiria nuo naujesiems amžiams bendros „gamtinės“, afektinės jų interpretacijos linkmės, taigi čia faktiškai ne ką gali paaiškinti); protas, išdidžiai nustūmęs viską, išskyrus, suprantama, save, nelabai linkęs kapstytis toje nustumtoje gyvenimo pusėje, nelabai linkęs ką nors joje išskirti. Tarp formaliųjų ir materialijų principų faktiškai yra praraja: pirmausia poelgis vertinamas arba kaip dorovinis, arba kaip nedorovinis (legalus). Dorovinio poelgio vertė gali padidėti, jei tam, kad tas poelgis būtų atliktas, reikėtų stipriai kovoti su jutimine prigimtimi, ir kuo stipriau būtų kovoje, tuo poelgio vertė būtų didesnė, bet visa tai vyktų vienuose – dorovės – rėmuose. Tačiau padarius prielaidą, kad vertybės galima ieškoti ten, kur kas nors vertinama, taigi, kur galima rinktis, vienam teikti pirmenybę kito atžvilgiu, atsirame, kad dorovės srityje, kaip ją supranta Kantas, rinktis negalima. Pasirinkimas galimas tik tarp dorovės ir nedorovės. Su tuo turbūt galima visiškai sutikti, nes besąlygiškumas (nebūtinai jį suprantant kantiškąja prasme) yra esminė dorovės savybė – arba poelgis doras, arba ne. Atskiram poelgiui dorovinių „laiptelių“ nėra, jis negali būti doresnis

arba ne toks doras. Tačiau jei taip, jei būtina dorovės sąlyga yra privalėjimas, jei dorovinė vertybė kyla iš pasirinkimo tarp dorovinės ir gamtinės žmogaus egzistencijos, tai ką tada reiškia „absoliučiai protingų būtybių“ dorovė; kitaip sakant, ką reiškia teiginys, kad visi tokių būtybių poelgiai būtų doroviniai, nes būtų atliekami vadovaujantis vien proto principais: ar šventai valiai gali būti taikomas dorovės principas? Jei dorovė visada yra privalėjimas, tai šioje srityje jos negali būti, nes čia nėra polinkių, taigi dingsta ir privalėjimas. Vadinasi, absoliučiai protingų būtybių srityje dorovės nėra, šios būtybės tik žmonių atžvilgiu, žmonių požiūriu gali būti laikomos doromis. Matyt, tokia ir yra šio teorinio konstrukto prasmė ir funkcija Kanto etikoje. Doras tikrąja prasme gali būti tik sifizikiškai bekovojantis su polinkiais žmogus, kuriam dorovė visada susijusi su valios pastangomis.

Valios aktą metaforiškai galėtume pavadinti gėrio buveine: dorovės požiūriu absoliučią vertę Kantas pripažįsta tik gerai valiai: „Niekur pasaulyje, netgi už jo ribų, nėra tokio dalyko, kurį neapribojus galima būtų pavadinti geru, išskyrus vien tik *gerą valią*“⁶. Poelgis doroviniu laikomas tik tuo atveju, jei jis sąlygojamas tos valios. Geros valios tikrąja verte laikoma tai, kad ji nepriklauso nuo ryšių bei santykių su kitais dalykais. Kantas gera vadina tą valią, kuriai tik paties dorovinio dėsnių vaizdinys (objektyviai) ir gryna pagarba šiam dėsniui (subjektyviai) yra veikimo principai: valia įgyvendina gėrį tada, kai ji apsišprendžia vykdyti pareigos diktuojamą

įsakymą, o nėra atsitiktinio poreikio išdava. Kitaip sakant, gera valia – protinga valia, ir atvirkščiai.

Gera valia pasirodo kaip dorovinis poelgio motyvas. Kantas nesigilina į kitus struktūrinius poelgio komponentus, nes poelgio dorovinę vertę jis mato glūdint ne rezultate, o dėsnių supratime ir nusiteikime jį vykdyti – vertinant turi rūpėti ne rezultatai, kuriuos matome, o vidiniai jų principai, kurių nematome. Prie tokios nuomonės Kantas prieina išvelgdamas, kad vienodus išorinius poelgius gali sukelti labai nevienodi ir net patys blogiausi motyvai, vadinasi, remdamiesi išoriniu poelgio pasirodymu, mes negalime žinoti, ar tai buvo atliekančios poelgį būtybės valios aktyvumo reikalas, ar jos gamtinės prigimties pasireiškimas, taigi pasekmės gali būti priskirtas tik reliatyvus gėris, o tai reiškia, kad ne dorovinis. Tačiau jei poelgis ir jo rezultatas tampa nesvarbūs, Kantas gerai valiai kaip poelgio motyvui turi priskirti vertę net ir tuo atveju, kai jai nepasiseka įgyvendinti sumanytų tikslų ir pasekmės pasirodo visai nelauktos. O nelauktos jos turėtų būti dažnai, jei manoma, kad praktiškai visuomet susiduria tik polinkis su pareiga ir nesvarstomas tas variantas, kai pareiga susiduria su pareiga. Tad Kantas visą pasirinkimą redukuoja tik į polinkio ir pareigos susidūrimo schemą. Kadangi tokią redukciją atlieka (gnoseologinis) protas, faktiškai jį tereiškia atmetimą viso to, kas nepriklauso šiam protui, jo principams. Ta atmestoji sritis paskelbiama empirine (heteronomine), todėl aišku, kad dorovės požiūriu ji nieko nereiškia. Iš to, kad

ši sritis yra kintanti, daroma išvada, kad ji ir nereikšminga. Tačiau savo ištakų šioje srityje, t. y. savo gimimo iš priešstatos būtent šiai sričiai, taigi ir organizmo ryšio su ja, gnoseologinis protas nelinkęs pripažinti, bet kaip tik todėl jis ir gali laikyti nesvarbiais poelgio rezultatus, t. y. faktiškai jaustis neatsakingas už blogas poelgio pasekmes. Žinoma, galima teigti, kad žmogus, atlikdamas poelgį iš gerų motyvų ir susidūręs su blogomis tų gerų motyvų pasekmėmis, atsiduria naujo poelgio, naujo pasirinkimo akivaizdoje, t. y. jam kyla dilema: būti atsakingam už tas blogas pasekmes ar ne? Bet jau pati šios dilemos galimybė rodo dorovinės sąmonės, dorovinio gyvenimo diskretišką sampratą – žmogaus dorovinis gyvenimas faktiškai interpretuojamas kaip atskirų, nesusijusių poelgių rinkinys. Kaip tik todėl pagrindinė Kanto etikos sąvoka tampa pareiga. Pareiga yra racionaliausias dorovinės sąmonės reiškinys, toks, kuriame labiausiai atsiskleidžia imperatyvinė dorovės prigimtis: pareiga žmogaus išsąmoninama kaip privalėjimas, todėl Kantas čia išvelgė savo racionalistinių ieškojimų visišką išsipildymą. Kantas mano, kad jei žmogus būtų absoliučiai protinga būtybė, tai privalėjimas būtų nereikalingas, bet kadangi žmogus neturi šventosios valios, o yra protinga gamtos būtybė, tai žmogui dorovės dėsnis yra privalėjimas. Kantas mato čia dvejojo žmogaus elgesio galimybę: elgesys gali būti neprieštaraujantis pareigai ir būti iš pareigos. Dorovinę vertę turės tik atliktas iš pareigos poelgis, nes čia bus atsi-ribota nuo visų tikslų, išėities taškas bus

tik pareiga. Kantas pareigą apibrėžia kaip poelgio būtinybę iš pagarbos dėsniai⁷. Tačiau tai iš esmės ne ką paaiškina, nes vis dėlto lieka neaišku, kodėl žmogus turi nuolat save versti atlikti pareigą ir dargi turi ją ne tik vergiškai vykdyti, bet ir jausti džiaugsmą ją įvykdęs. Filosofas bando apibūdinti pareigą kaip pagarbą ne gyvenimui, o kažkam, palyginti su kuo, gyvenimas su visais jo malonumais neturi jokios reikšmės. Tačiau kas yra tas „kažkas“, nėra aišku. Kantui imponuoja pareigos kilmė iš proto, jos indiferentiškumas žmogui kaip realiai gyvenančiai ir jaučiančiai būtybei: pareiga savo įpareigojančia galia taip sugniaužia žmonių branginamą jų „aš“, taip juos nuasmenina tapdama neabejotamai „visuotine ir būtina“, kad Kantas jai skiria nebūdingą jo santūrumui odę⁸. Ši pagarbos ir susižavėjimo duoklė pareigai neatrodo nepagrįsta, turint galvoje Kanto minties logiką; keista ji tik tuo požiūriu, kad tiek pareigos, tiek kategorinio imperatyvo, tiek pagaliau pačios dorovės sąvokos lieka nepaaiškinamos, o tai ir sudaro vadinamąjį kategorinio imperatyvo nesuvokiamumą, kai į visus dorovinio elgesio klausimus „Kodėl?“ nėra patenkinamo atsakymo. Tai, be abejo, vienas iš Kanto formalizmo, o jo šaknys – dorovės principo formuluotėje. Dorovės dėsnis gali reikšti tik gryną dėsniskumo formą. Tačiau kodėl žmogus turi paklusti tam dėsniai, kur glūdi privalomybės ištakos, nėra aišku – protas mums duoda tik formą. Kantas pats matė šią problemą ir bandė ją aiškinti žmogaus pažinimo prigimtimi, apibrėžta tam tikromis ribomis.

Tai, ko gamtinis pažinimas negali paaiškinti, Kantas priskyrė besąlygiškumo sričiai. Tačiau tada realus būtų klausimas, kaip žmogus sužino tos srities turinį. Filosofas šito nepaaiškina (mes galime tikėti). Protas, kuris galėtų čia kuonors pagelbėti, išplėšiamas iš visų galimų ryšių (su gamta, su Dievu, net su žmogumi, jei pastarąjį suprasime ne vien kaip proto turėtoją) ir imamas kaip grynas sugebėjimas, kuris turi pats save apibrėžti ir paaiškinti. Aišku, kad toks protas, kuris turi virti tik pats savyje, tegali atrasti, jog jis ir yra aukščiausia vertybė ir galutinė visa ko instancija, tik jo sąvokos gali būti laikomos privalomybės pagrindu. Tai antlaikiškas protas, jo kriterijai – visuotinumas ir būtinumas – taikomi ir pritaikomi, nesvarbu, kokia kaina (galima ir laimės, meilės, net gailėstingumo), visur ir visada.

Šis Kanto formalizmas kyla iš rigoristiško racionalizmo ir remiasi proto kaip vienintelės dorovę apibrėžti galinčios instancijos iškelimu ir šio principo besąlygiška plėtote. Vienintelė vertybė Kantui galiausiai yra protas. Žmogus kaip tikslas pats savaime taip pat yra toks tik kaip protinga būtybė: protu apimama tokia sritis, kad visos kitos vertybės priskiriamos juslinei žmogaus prigimčiai, sutapatinamos su polinkiais, ir todėl iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad ta laisvė, kuri suteikiama žmogui kaip juslinei būtybei, faktiškai ima nieko neberekšti, nes nebelieka ko realizuoti – pasilieka tik proto padiktuota gryna privalėjimo forma. Bet taip yra dėl to, kad Kantas buvo užsimojęs pateikti tik patį dorovės principą, o principas „iš principo“ linksta į for-

malumą. Kitas dalykas yra Kanto proto samprata: jis iš naujųjų amžių perėmė ne vien dviejų žmogaus galių – jutimo ir proto – schemą, bet faktiškai ir jų turinį, todėl jam jutimiškumas atrodė tik induktyvus ir aposteriorinis: aprioriniai principai buvo palikti tik amžino ir nekintančio proto prerogatyvai. Kaip tik todėl šioje etikoje ir nėra vertybės tiesiogine prasme, ji pasirodo tik veikloje, su ja ir pasibaigia. Proto prioritetas sąlygojo tai, kad jausmai buvo išmesti iš dorovės srities. Negalima būtų teigti, kad Kantas būtų visai neigęs dorovės ryšį su jausmais, tačiau kadangi buvo siekiama dorovinio dėsnio grynumo, jausmai, galintys pasirodyti ar ir pasirodantys dorovės srityje, pasak taiklios H. Koheno pastabos, buvo tik „emocinis priedėlis“ (*Gefühlsuffix*).

Kanto atveju dorovė iškyla kaip priešinga gamtinei žmogaus prigimčiai sritis. Tačiau atskyręs dorovinę sritį nuo nedorovinės, jis žmogaus kaip gamtinės būtybės nesmerkia: jutiminė žmogaus prigimtis nėra blogis, žmogus neturi būti atsakingas už tai, kas jam įgimta. Tačiau gyvendamas kaip gamtinė būtybė, žmogus, anot Kanto, praranda savo asmens vertę. Šis tariamas prieštaravimas atsiranda todėl, kad pirmuoju atveju kalbama apie atskirą poelgį, antruoju – analizės rezultatai bandomi pritaikyti visam žmogaus gyvenimui. Tai yra iš Naujųjų amžių filosofijos paveldėti analitinio požiūrio principai, tačiau kartu ir bandymas juos pranokti. Beje, savo formalizmo ribas yra apibrėžęs ir pats Kantas. Anot jo, etika palieka formalųjų požiūrio tašką ir tada, kai kalbama apie

galutinį praktinio proto tikslą, ir tada, kai aptariamas tų tikslų, kurie kartu yra ir pareiga, klausimas. Toks Kanto požiūris jau įveda į etiką „materialų“ principą, bet jo neišskleidžia.

Kai etikoje postuluojamos tik dvi plokštumos, polinkiai ir protas, ir gėris apibrėžiamas tik pagal formą, Kanto etika veiksminga iki to momento, kol pasirinkimo situacija aiški, kur susiduria polinkis ir pareiga. Tačiau ji darosi beveik bejėgė, kai susiduria pareiga ir pareiga, tarkime, Kantas nenagrinėja dviejų racionalių veikėjų susidūrimo galimybės (racionalistinio fundamentalizmo pagrindu tai iš principo ir neįmanoma). Jeigu žiūrėtume į Kanto išskirtus keturis asmenybės aspektus, galėtume sakyti, kad jis visai nesidomėjo empirinės arba fenomenalios asmenybės problemomis – tuo, kas buvo aktualiausia, tarkime, kad ir M. Montaigne'ui.

Tad Kantui dviejų racionalių veikėjų susidūrimo klausimas negalėjo iškilti kaip neišsprendžiama dilema, nes ir svarstydamas etikos klausimus, jis pasiliko prie gnoseologinio mąstymo, savo etiką konstravo iš atskiro poelgio analizės. Aišku, kad tokia analizė nesuteikia galimybės kalbėti nei apie gėrį, nei apie vertybes bei jų hierarchiją. Čia dorovės

turinys atmetamas kaip atsitiktinis. Atskiro poelgio struktūros analizė įtikina, o kai ši etika bando kalbėti apie konkretų žmogų, apie jo dvasinį gyvenimą, ji tampa lengvai pažeidžiama: nuoseklumas teorijoje neišlaiko patikrinimo praktika. Kanto žmogus tegali susitikti su kitais tokiais pat „idealiais“ žmonėmis: susidūrimas su jais niekad nebus „žmogiškas“ – tai išorinių subjektų, subjektų „iš pareigos“ susidūrimas ir sugyvenimas. Ši Kanto koncepcija, be abejo, išlaiko savo teorinį grynumą, bet praktiškai tai pasiekama nepaisant realios žmogaus prigimties, ir šiuo požiūriu ši teorija yra atitrūkusi nuo gyvenimo: teoriškai pripažįstamos žmogaus silpnybės, taip pat daroma grynai teorinė niekuo nepragrįsta prielaida, kad nuo jų galima atsiriboti (teorijoje tikrai galima). Bet praktiškai? Beje, šitą situaciją, matyt, suprato ir pats Kantas teigdamas, kad galbūt jo kategorinis imperatyvas grynu pavidalu žmonijos istorijoje ir nebuvo realizuotas... Bet tada ir patį šį imperatyvą telieka laikyti utopija. Ankstesnis Kanto kolega F. Baconas kartą pažymėjo, kad iš mokslo gauti tik teoriją yra tas pat, kas vesti mylimąją ir neturėti su ja vaikų. Kantas vaikų neturėjo... Bet ar turėjo jis mylimąją, su kuria galėjo susilaukti vaikų?

Literatūra ir nuorodos

- ² Loreta Anilionytė. Naujųjų amžių etikos empirinės ir metafizinės orientacijos // *Logos*, 2002, Nr. 31, p. 34.
- ³ D. Mur. *Principi etiki*. – Moskva, 1984, p. 209.
- ⁴ I. Kant. *Sočinenija v šesti tomach*. – Moskva, t., 4, č. 2, p. 433.
- ⁵ Žr. Drobnicki. *Mir oživščih predmetov*, – Moskva, 1967, p. 222; taip pat, Miniotaitė. Intuity-

vizmo etika // *Dorovinės vertybės*. Etikos etudai, 6. – Vilnius: Mintis, 1981, p. 151.

- ⁶ I. Kantas. *Praktinio proto kritika*. – Vilnius: Mintis, 1987, p. 15.
- ⁷ I. Kantas. *Dorovės metafizikos pagrindai*. – Vilnius: Mintis, 1980, p. 24.
- ⁸ I. Kantas. *Praktinio proto kritika*. – Vilnius: Mintis, 1987, p. 106.